

PORTRET MIASTA PORTU

NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE

KĘDZIERZYN-KOŹLE

Zadanie realizowane w ramach "Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2019-2022"
Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

60
LAT MISJI

Narodowy Instytut Dziedzictwa
Pracownia Terenowa w Katowicach
Oddział Terenowy w Opolu
40-092 Katowice, ul. A. Mickiewicza 29
e-mail: amucha@nid.pl
www.niematerialne.nid.pl

**niematerialne
dziedzictwo kulturowe**

Opracowanie: Agata Mucha

Fotografie: Agata Mucha, Narodowe Archiwum Cyfrowe

Na okładce: Dawny Hotel Eckert przy ul. Pocztowej - fragment elewacji, autor: Agata Mucha

Projekt graficzny, skład: Agata Mucha

@ Narodowy Instytut Dziedzictwa

Katowice 2022

Życie przeżyte, ale nieopisane staje się częścią niewidocznej przeszłości.

Vanessa May, fragment apelu do fińskich kobiet o spisanie historii życia, 1995

SPIS TREŚCI

Wstęp: związki miasta Kędzierzyn-Koźle | 5

Treści ulotne: niematerialne dziedzictwo kulturowe | 6

Tradycje i przekazy ustne | 11

Sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne | 14

Praktyki społeczno-kulturowe | 16

Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata | 23

Wiedza i umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem | 25

Podtrzymać tradycję – wytyczne do ochrony | 28

Tożsamość miasta – jak i czy szukać części wspólnych | 33

Portrety miasta – miejsca, sylwetki, wspólnoty | 35

Koźle-Port – widok ogólny.

Wstęp: związki miasta Kędzierzyn-Koźle

Obszar miasta Kędzierzyn-Koźle to niezwykła opowieść, której początek dało ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1975 roku. Jego zapis połączył ze sobą obszar starego organizmu, jakim niewątpliwie było Koźle, (jedno z najstarszych śląskich miast, stolica księstwa piastowskiego) z prężnie działającym miastem epoki industrialnej, którym ówczasie był Kędzierzyn. Lokalną narrację wzbogaciły następnie tereny pobliskich Sławięcic oraz Kłodnicy, które od 1976 roku tworzą jedną, wspólną historię nowego miasta Kędzierzyn-Koźle. Sercem miasta był jeden z największych portów śródlądowych w Europie, który na przestrzeni lat uległ licznym przekształceniom i wpływom. Tak powstał organizm będący miejscem życia licznych wspólnot reprezentujących mniejszości tak narodowe, jak i etniczne, tj. Niemcy, Romowie, wraz z repatriantami z Kresów, którzy wzbogacają już bogatą mozaikę o własną kulturę. Kędzierzyn-Koźle to miejsce niezwykle – połączenie średniowiecznego miasta z miastem industrialnym, obszaru zurbanizowanego z terenami wiejskimi.

W niniejszym opracowaniu skupimy się na dwóch zasadniczych obszarach: Starym Mieście oraz Dzielnicy Portowej, które stanowią podobszar rewitalizacji, na drugim planie pozostawiając rozwijający się dzięki linii kolejowej, bogaty w przemysł Kędzierzyn. Istotne znaczenie dla opracowania odgrywa przepływająca, a także dzieląca przez miasto rzeka Odra. Przed wiekami stanowiła ona jeden ze szlaków bursztynowych łączących Bałtyk z basenem morza śródziemnego, i odcięta piętno nie tylko w fizjografii terenu, ale również miała ogromny wpływ na rozwoju miasta, m.in. poprzez obszar Portu Koźle oraz Dzielnicy Portowej.

Treści ulotne: niematerialne dziedzictwo kulturowe

Podstawa prawna ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

W 2011 roku Polska ratyfikowała **Konwencję UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego**, która stanowi pierwszy, a zarazem podstawowy dokument w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w kraju. Zgodnie z treścią dokumentu:

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.”

W rozumieniu ustępu 1 Konwencji, niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się w następujących obszarach:

1. Tradycje ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
2. Sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;
3. Zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
4. Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;

Umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. Na potrzeby studium przyjęto schemat zgodny z powyższym zakresem.

Zasadnicze cele Konwencji realizowane są w oparciu o krajowe rejestry, czyli tzw. żywe inwentarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego¹. Narodowy Instytut Dziedzictwa przygotował procedurę formalną, w tym formularz wniosku, który stanowi podstawę wpisu na **Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego**². Do końca 2021 roku wpisano na listę wpisano 55 zjawisk, w tym 8 elementów z woj. opolskiego³.

W 2018 roku Narodowy Instytut Dziedzictwa uruchomił drugą listę, w postaci **Krajowego rejestru dobrych praktyk na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego**. Kluczowym zadaniem katalogu jest promocja projektów, które najlepiej odzwierciedlają cele i zasady Konwencji i mają na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego⁴.

Zgodnie z konwencją UNESCO z 2003 roku na poziomie międzynarodowym prowadzone są ponadto trzy listy, a ich kluczowy cel to ochrona, promocja oraz popularyzacja wiedzy na temat bogactwa przejawów dziedzictwa niematerialnego. Stanowią je odpowiednio:

1. Lista dziedzictwa wymagającego ochrony;
2. Rejestr dobrych praktyk;
3. Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

---

¹ Inwentarz powinien zawierać możliwie szeroki zakres, zgodnie z duchem Konwencji poszczególne zjawiska nie są poddawane wartościowaniu, nie należy ich również porównywać i hierarchizować.

² Oficjalne otwarcie naboru na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego miało miejsce w 15 stycznia 2013 roku, w ramach konferencji prasowej Dziedzictwo niematerialne – promocja naszej tożsamości w Olsztynie.

³ Od 2014 roku na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego z woj. opolskiego wpisano kolejno: kroszonkarstwo opolskie; umiejętność ręcznego malowania wzoru opolskiego; zwyczaj wodzenia niedźwiedzia na Śląsku Opolskim (2019); krzyżoki w Borkach Małych; babski comber na Śląsku Opolskim; procesja Bożego Ciała z tradycją układania kwiatnych dywanów w Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce; pisanie pisanek techniką batikową na Śląsku Opolskim; wysiewanie serc i krzyży na polach w okolicach Strzelec Opolskich (2020).

⁴ Omówione listy stanowią bezpośrednie nawiązanie do koordynowanych przez Międzynarodowy Komitet ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego spisów. Zgodnie z polityką Komitetu na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości mogą być wpisane jedynie elementy znajdujące się w krajowym rejestrze. Ubieganie się o wpis do Rejestru dobrych praktyk nie wymaga wpisu na poziomie krajowym, chociaż podobna praktyka wydaje się uzasadniona.

Do końca 2020 roku na wniosek Państwa Polskiego na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisano szopkarstwo krakowskie (2018) oraz bartnictwo (2019)⁵. Obecnie procedowane są wnioski dot. sokolnictwa; tradycji układania kwiatnych dywanów na procesję Bożego Ciała (2021)⁶ oraz flisactwa (2022)⁷.

Stan badań i charakterystyka zasobu

Identyfikację niematerialnego dziedzictwa kulturowego miejsca poprzedzały prace terenowe oraz kwerenda biblioteczna, oparta m.in. o zbiory Biblioteki Śląskiej w Katowicach oraz repozytoria cyfrowe⁸. Zgodnie z dostępną literaturą oraz na podstawie rozmów przeprowadzonych z przedstawicielami lokalnych stowarzyszeń i instytucji kultury ustalono, że na terenie miasta Kędzierzyn-Koźle jak dotąd nie były prowadzone badania terenowe, które mogłyby stanowić podstawy do zinwentaryzowania zasobu oraz opracowania katalogu niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W Zeszytach Muzealnych Muzeum Ziemi Kozielskiej znajduje się informacja o podróży Lucjana Malinowskiego na Śląsk w 1869 roku, w trakcie której ten znany dokumentalista odwiedza miejscowości w okręgu kozielskim opisując jego krajobraz oraz regionalną architekturę, sposób życia mieszkańców, ubiór chłopski, a także bajki ze Śląska. Opis Koźla zawiera również przywołana w artykule Aleksandry Gałki Pieśń XXI Macieja Bogusza Zygmunta Stęczyńskiego⁹.

„„Tak dalece, że miasto liczy sobie chwile,
Klasztorem Boniefratów odznacza się mile;
Dom poprawczy i szpital jego przyozdabia,

---

⁵ Wpis międzynarodowy dotyczy obszaru Polski i Białorusi.

⁶ Wpis obejmuje swoim zakresem miejscowości położone w woj. łódzkim oraz opolskim, stanowiąc pierwszy międzynarodowy wpis z województwa.

⁷ Wpis sokolnictwa stanowi rozszerzenie już istniejącego, flisactwo natomiast zostało zgłoszone jako wniosek międzynarodowy, wspólnie z Niemcami, Austrią, Hiszpanią, Łotwą i Czechami.

⁸ M.in. administrowana przez Bibliotekę Narodową strona Polona czy serwis internetowy Federacja Bibliotek Cyfrowych.

⁹ Cała pieśń znajduje się w artykule Aleksandry Gałki pt. *Podróż malownicza. Koźle w świetle opisu XIX-wiecznego podróżnika Macieja Bogusza Zygmunta Stęczyńskiego*, [w:] *Zeszyty Muzealne Muzeum Ziemi Kozielskiej w Kędzierzynie-Koźlu* Nr 3/2021.

A w rękodzielnosciach sukna i płótna wyrabia (...)"

Na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat widoczny jest wzrost zainteresowania społecznym odbiorem miasta, jednakże ruch ten skupia się zasadniczo wokół jakości życia oraz koncepcji rozwoju Kędzierzyna-Koźla. Lokalną rolę inicjatora debat publicznych, oraz konferencji pełni założone 1963 roku Towarzystwo Ziemi Kozielskiej. W ramach działalności własnej stowarzyszenie wydaje liczne publikacje popularyzujące wiedzę o regionie, jak: *Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie; Kędzierzyn-Koźle. Wymiar życia miejskiego na przełomie XX i XXI wieku, czy Lokalne dziedzictwo (wielokulturowe i walory przyrodnicze jako wartość promocyjno-turystyczna*. Znajomość historii miasta, jak wynika z badań społecznych sprowadza się zasadniczo do wiedzy nt. Klubu siatkarskiego Mostostal; Legendy o braciach Koźlach; połączenia miejscowości z 1975 roku; historii Sławięcic; oblężenia z 1807 r.; twierdzy kozielskiej oraz niemieckich obozów (koncentracyjnych i pracy).

Do badań terenowych właściwych dla dyscypliny jaką jest etnografia, należy zaliczyć działania prowadzone na terenie miasta z inicjatywy Instytutu Myśli Polskiej im. Wojciecha Korfańskiego¹⁰ w ramach projektu pn. „Mapa obrzędowa Górnego Śląska w latach 2018–2019”. W ramach opracowania wyróżniono i udokumentowano jedynie zwyczaj nabożeństw majowych, uzupełniając o niego repozytorium cyfrowe na stronie projektu.

Potrzebę dalszych badań dostrzega stosunkowo młoda instytucja kultury, tj. Muzeum Ziemi Kozielskiej, o czym świadczy zorganizowanie w 2020 roku konferencji pt. Górny Śląsk i Ziemia Kozielska w perspektywie badań etnograficznych. Uroczyste otwarcie placówki miało miejsce rok wcześniej, we wrześniu 2019 roku, jako spadkobierca utworzonej w latach 60. XX wieku Izby pamięci, pełni ona rolę głównego animatora oraz propagatora lokalnej historii. Muzeum wydaje Zeszyty Muzealne, a także realizuje liczne projekty jak: „Wehikuł wspomnień: „człowiek żyje tak długo, jak długo trwa pamięć o nim”; „Mapa archeologiczna na terenie powiatu kędzierzyńsko-kozielskiego”; czy „O!polskie muzea – aplikacja mobilna”.

Kluczowe znaczenie dla odpowiedniej analizy oraz ukazania pełnego spektrum niematerialnego dziedzictwa kulturowego miasta odgrywają lokalne wspólnoty, w tym:

---

¹⁰ Dawny Regionalny Instytut Kultury w Katowicach.

Romska, Niemiecka oraz repatrianci z Kresów. W Kędzierzynie-Koźlu działa Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Romów w RP, Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim oraz Stowarzyszenie Kresowianie. Z uwagi na specyfikę miasta, a także wpływ jaki odcisnęła Koźle-Port, niezwykle istotna wydaje się również kultura związana z rzeką Odrą, którą dokumentuje i popularyzuje Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Żeglugi Śródlądowej i Dróg Wodnych „Rada Kapitanów Żeglugi Śródlądowej”.

Parafia pw. św. Zygmunta i św. Jadwigi Śląskiej w Kędzierzynie-Koźlu, stanowi źródło tradycji i zwyczajów, właściwych dla strefy sacrum. Do rzeczonych przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego zaliczamy m.in. kult Matki Boskiej Kozielskiej oraz silny ruch pątniczy.

W sferze związanej z niematerialnym dziedzictwem kulturowym na terenie gminy działają ponadto¹¹:

1. Towarzystwo Ziemi Kozielskiej;
2. Stowarzyszenie Blechhammer-1944;
3. Kozielskie Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznej;
4. Stowarzyszenie „Zmienimy Miasto”;
5. Stowarzyszenie Przyjaciół Zespołu Szkół Żeglugi Śródlądowej im. Bohaterów Westerplatte „„Żegluga-Koźle””;
6. Kędzierzyńsko-Kozielski Chór „„Echo Kresów””;
7. Polski Związek Hodowców Gołębi Poczтовых Oddział 0256 w Kędzierzynie-Koźlu.

Na potrzeby n/n opracowania sporządzono kwestionariusz badawczy, w którym uwzględniono zasadnicze kwestie, jak: tożsamość kulturowa; identyfikacja miejsca zamieszkania; strój ludowy; obrzędowość doroczna oraz rodzinna. Z uwagi na koloryt miejsca przygotowano ponadto dedykowane kwestionariusze dla poszczególnych mniejszości oraz ankietę poszerzoną o problematykę związaną z rzeką Odrą oraz specyfiką Portu, jako miejsca pracy i życia.

Na podstawie przeprowadzonych wywiadów oraz dostępnej literatury sporządzono ramowy wykaz niematerialnego dziedzictwa kulturowego miasta Kędzierzyn-Koźle, kładąc

---

¹¹ Spis uwzględnia organizacje znajdujące się na portalu organizacji pozarządowych www.ngo.pl

zasadniczy nacisk na tereny objęte rewitalizacją tj. Stare Miasto oraz Dzielnicę Portową, klasyfikując jego poszczególne przejawy zgodnie z wytycznymi Konwencji. Rzeczony zasób stanowi jedynie podstawę do pogłębionej analizy poszczególnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Tradycje i przekazy ustne

Rozumiane jako: bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przedmowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Gwara śląska – tworzy ją zespół gwar, a w naukowym dyskursie klasyfikowana jest jako tzw. etnolekt śląski. Zgodnie z przyjętym przez prof. Alfreda Zaręby podziałem terenowym miasto Kędzierzyn-Koźle leży na skrzyżowaniu dwóch charakterystycznych dla Górnego Śląska dialektów, tj. centralnego oraz dialektu Kobylorzy i charakteryzuje ją m.in. brak tzw. mazurzenia. Odmienny zasięg scharakteryzował inny językoznawca, którego podział rozwinął w latach 60. XX wieku właśnie Zaręba, czyli Kazimierz Nitsch. Był to językoznawca, który przypisał miasto Kędzierzyn-Koźle jako środkową część zasięgu występowania gwary śląskiej, i sklasyfikował go jako kozielskie bajoki.;

-Tradycja składania życzeń noworocznych w języku niemieckim *Prosit Neujahr* i języku polskim *Do siego roku*;

Legandy i lokalne podania:

Legenda o trzech kozłach_– powszechnie znane podanie mówi o ponurym zamku położonym w rozlewisku Odry, nieopodal miasta, w którym mieszkali trzej bracia Kozłowie, nazywani tak z uwagi na wygląd, tj. spiczaste brody oraz wąskie głowy. Ich głównym zajęciem było łupienie kupców oraz lokalnych wsi i miasteczek. Budzący powszechny strach bracia zostali ostatecznie pojmani i strąceni do rzeki przez rycerzy, którym przewodził lokalny rzeźnik,

Jakub. Na pamiątkę tego wydarzenia miejski cech rzeźniczy miał organizować przemarsz ulicami miasta z kukłą kozła, którą następnie przy ogólnym aplauzie zrucano z wieży przy bramie Raciborskiej.

Inny, rzadziej spotykany przekaz wiąże pochodzeniem nazwy miasta Koźle od zwierząt, które w przyprowadzili w te strony beskidzcy górale.

Legenda o obrazie Matki Bożej z Koźła – zgodnie z artykułem Karoliny Perużyńskiej pt. *Cudowny obraz Matki Bożej z Koźła, czyli najstarsza дума Górnego Śląska*, wśród legend dot. obrazu najbardziej rozpowszechnione są dwie wersje podania:

„Jedna jest „ludowa”, a druga „królewska”.. Ta pierwsza opisuje sytuację, gdy pewien chłop wiózł obraz powozem konnym i został napadnięty przez bandytów Kozioła. Zarówno chłop, jak i zbójnicy, chcieli zatrzymać obraz dla siebie, dlatego w nocy w tajemniczy sposób pojawił się drugi, identyczny obraz. Jeden zabrał wieśniak, a drugi został w zamku kozielskim. Według tej legendy malowidło pochodzi z czasów założenia Koźła. Legenda „królewska” przenosi nas w czasy XVII wieku, czasy potopu. Król Jan Kazimierz uratował słynny obraz Czarnej Madonny. Po nastaniu pokoju, władca podjął decyzję o rozpoczęciu procesji do Częstochowy. Przybyła ona wówczas do Koźła, gdzie jeden z kasztelanów postanowił ją ukraść, aby stworzyć jej kopię. Podobnie jak w legendzie ludowej, w nocy (z bliżej nieokreślonych przyczyn) pojawiło się wierne odwzorowanie dzieła. Czarna Madonna wróciła na Górny Śląsk, zaś kopia pozostała w Koźlu”.

Drzewo z cudowną wodą – podanie spisane przez Aleksandrę Gałkę w „Gazecie Sławęcickiej”. Zgodnie z jego treścią:

„drzewo ze świętą wodą można zobaczyć w pobliżu pomnika nieznanego żołnierza. Jadąc w stronę pomnika, należy zjechać z głównej drogi, po prawej zaś stronie rośnie drzewo, u podnóża którego jest niewielka dziupla. To właśnie w niej, jak głosi podanie, jeszcze w latach 60. i 70. XX wieku znajdowała się woda o uzdrawiających właściwościach. Dawniej na drzewie wisały obrazki z wizerunkami świętych, śladem po tej praktyce są powbijane w drzewo zardzewiałe gwoździe. Ponadto z drzewem związana jest ciekawa historia. Niegdyś drzewo miało swym kształtem przypominać

litery V czy Y. Jako że część drzewa uschła, pewien leśnik postanowił je ściąć, co też uczynił. Ściął jedną z odnóg drzewa, a po krótkim czasie zmarł. Z tego powodu niektórzy mieszkańcy odczuwają lęk przed ścięciem drzewa” – według przekazu Gabriela Gralka, byłego mieszkańca Miejsca Kłodnickiego.

Legenda o zatopionym zamku – za Edwardem Nyczem możemy przywołać legendę „Das versunkene Schloss, która mówi o zamku przy polnej drodze prowadzącej z Lenartowic do Kędzierzyna. Zgodnie z przekazem miało to być miejsce gorszące, co doprowadziło, iż rezydencja zapadła się pod ziemię, a na jej miejscu powstał staw.

Opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe:

Kult Matki Bożej z Koźła – poczynszy od XIV wieku Koźle stanowiło istotny ośrodek kultu maryjnego. Kluczowy element rzeczonyj tradycji stanowi obraz, który przedstawia Matkę Bożą Kozielską, od końca ubiegłego wieku zwaną Matką Boską z Koźła. Dokładna historia malowidła nie jest znana, zakłada się, iż trafił on do parafii pw. św. Zygmunta i św. Jadwigi Śląskiej ok. 1420 roku z Ołomuńca. Pierwsze informacje o kulcie pochodzą z 1414 roku, a jego istotę podkreśla fakt założenia w XV wieku bractwa Nawiedzenia NMP, którego działalność wzmiankowana była do końca II wojny światowej. Ranga kultu była zmienna na przestrzeni wieków, co możemy przypisywać przekształceniu tkanki miasta, które z czasem stało się twierdzą ograniczając w ten sposób ruch pątniczy. Stopniowy powrót do Kultu Matki Bożej z Koźła, widoczny jest od lat 90. XX wieku, aktualnie w kościele parafialnym w każdą środę odbywa się nabożeństwo ku czci Matki Bożej z Koźła.

Sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne

Rozumiane jako: tradycje wokalne, instrumentalne i taneczne; widowiska religijne, karnawałowe i doroczne.

Tradycje związane z działalnością orkiestr dętych – rodowód orkiestr dętych sięga czasów starożytnych, klasyfikując je jako jedno z najstarszych zespołów muzycznych. Rozwój działalności amatorskich orkiestr dętych na terenie Górnego Śląska datowany jest na przełom XIX i XX wieku, a dynamiczny wzrost ich liczby przypada na pocz. XX wieku i związany jest z rozwojem przemysłu. W wielu miastach powstawały wówczas zespoły górnicze, hutnicze czy kolejowe. W województwie opolskim działa co najmniej kilkanaście orkiestr dętych zrzeszonych w ramach szkół średnich i wyższych, parafii, przy Gminnych Ośrodkach Kultury czy OSP, a wśród nich Młodzieżowa Orkiestra Dęta Zespołu Szkół Żeglugi Śródlądowej im. Bohaterów Westerplatte w Kędzierzynie – Koźlu. Założona w 1974 roku orkiestra działająca pod kierunkiem dyrygenta Krzysztofa Ligenzy, występuje zarówno w kraju, jak i za granicą prezentując bogaty repertuar, stroje galowe oraz układ musztry.

Współczesne festiwale promujące istotne elementy miejscowej kultury niematerialnej:

- a) Festiwal Mikołaja z Koźla – zorganizowany po raz pierwszy w 2016 roku, z okazji 600-lecia przyjęcia święceń kapłańskich przez Mikołaja z Koźla, autora słynnego Kodeksu. Powiązany z miastem zakonnik, w swoim diariuszu spisał m.in. jedną z najstarszych pieśni pt. Skarga na pannę. Festiwal jest współorganizowany we współpracy z Urzędem Miasta oraz parafią pw. św. Zygmunta i św. Jadwigi Śląskiej, a jego przebieg oparto wokół trzydniowego cyklu koncertów;
- b) Dni Kultury i Tradycji Romskiej w Kędzierzynie-Koźlu – społeczność romska stanowi istotną część mieszkańców miasta, a organizowane co roku Dni Kultury i

Tradycji Romskiej budują płaszczyznę do poznania tej bogatej kultury, wyrażanej m.in. poprzez taniec i śpiew. Głównym celem wydarzenia jest podtrzymanie tożsamości oraz tradycji romskiej, integracja społeczności oraz promocja wielokulturowości miasta, w tym przeciwdziałanie dyskryminacji.

c) Dni Kultury Kresowej w Kędzierzynie-Koźlu – organizowane przez Stowarzyszenie Kresowian w Kędzierzynie-Koźlu wydarzenie ma na celu zachowanie pamięci o ofiarach ludobójstwa na Kresach, a także promocję oraz popularyzację kultury kresowej, m.in. poprzez tradycje kulinarne oraz występy artystyczne (śpiew, taniec, teatr).

Wybrane elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego powiązane z lokalnymi festiwalami oraz wydarzeniami kulturalnymi:

Tradycyjne pieśni i tańce romskie – zaliczamy do nich utwory takie, jak: *My Cyganie, Cygańskie tabory, Ach Ty Cyganko Zielone Oczy Twe, Bawmy się, Hymn Cygański* (według fragmentu wypowiedzi jednej z informaterek, uczestniczek Dni Kultury i Tradycji Romskiej).

Tanec kołomyjka (Kresowanie) – stary taniec o żywym tempie i parzystym metrum, wykonywany po kole w parach. Stanowi stały element obchodów Dni Kultury Kresowej silnie z nim utożsamiana, zgodnie z przekazem przybył do miasta wraz z repatriantami z okolic Tarnopola.

Praktyki społeczno-kulturowe

Rozumiane jako: zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremoniały lokalne i środowiskowe, zwyczaje odpustowe i pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki służące nawiązywania kontaktów międzyludzkich, np. sposoby składania życzeń.

Poza ogólnymi praktykami, znanymi na terenie całego kraju, jak: Lany Poniedziałek; nabożeństwa majowe; dożynki z tradycją przygotowywania korony żniwnej oraz pochodem; puszczanie wianków; uroczystości na święto Matki Boskiej Zielnej, topienie marzanny przez młodzież szkolną i przedszkolną; jedzenia pączków (krepli) i faworków w Tłusty Czwartek; Brama weselna, czy procesje na cmentarzu w Dniu Wszystkich Świętych w pamięci mieszkańców żywe pozostają następujące elementy:

Zwyczaj wodzenia niedźwiedzia – w Miejscu Kłodnickim (dzielnica miasta Kędzierzyn-Koźle) do dzisiaj żywy pozostaje organizowany w okresie karnawału zwyczaj wodzenia niedźwiedzia. W 2019 roku zwyczaj wodzenia niedźwiedzia na Śląsku Opolskim został oficjalnie wpisany na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jak czytamy w opisie:

„Wodzenie niedźwiedzia kultywowane jest obecnie w około stu miejscowościach na Śląsku Opolskim podczas karnawału. Dawniej był to obrzęd o znaczeniu magicznym, obecnie to zabawa i widowisko podkreślające tożsamość lokalną. W zwyczaju istotny element stanowi udział maskary wyobrażającej niedźwiedzia oraz korowodu innych postaci – żandarma, śmierci, leśniczego, diabła, kominiarza, baby, panny młodej, kominiarz, księdza, lekarza czy rzeźnika. W każdej miejscowości wodzenie przebiega nieco inaczej, jednak do stałych elementów należy odwiedzanie przez

korowód wszystkich domów, a na koniec wspólna zabawa połączona z symbolicznym zabiciem niedźwiedzia”.

Pogrzebanie Basa (Bass Begreben) – charakterystyczny ostatkowy zwyczaj, utrzymany w formie zabawy, która zamyka okres karnawału poprzez symboliczny pogrzeb Basa. To symbol pożegnania z tańcem, muzyką i śpiewem. Do dzisiaj na terenie pobliskich Dziergowic, rzeczony zwyczaj jest ciągle praktykowany m.in. wśród mieszkańców miasta Kędzierzyn-Koźle. Przebieg spotkania zgodnie z tradycją zamyka kondukt pogrzebowy, z trumną w której spoczywa instrument, najczęściej kontrabas (smyczkowe) lub tuba basowa (dęte). Po inscenizacji pogrzebu, lamentach i modlitwach następuje zakończenie zabawy, rozejście uczestników i rozpoczyna się okres postu przed Wielkanocą.

Skubanie pierza – jedna z informaterek pamięta z okresu dzieciństwa zwyczaj skubania pierza, przy okazji którego opowiadano liczne bajki i historie, w których dominowały opowieści o utopcach, a pod koniec świętowało się *Federbal*.

Tzw. skubaczki, darcie pierza to wpisane w tradycje gospodarskie wydarzenie organizowane przez kobiety, w okresie zimowym. Częstotliwość spotkań nasilała się w grudniu, a w trakcie skubania kobiety umilały sobie czas śpiewem oraz barwnymi opowieściami. Wydarzenie miało formę wzajemnej pomocy, choć przyjęło się że w ramach podziękowania, ostatniego dnia gospodyni organizowała wystawną gościnę, zwaną wyszkubkiem, czy kodusznikami, w trakcie której podawano kawę, coś słodkiego, a także zapraszano lokalnych muzykantów.

Babski comber – od kilku lat w Kłodnickim Domu Kultury (dzielnica miasta Kędzierzyn-Koźle) w ostatni dzień karnawału organizowany jest Babski Comber, tj. zabawa w kobiecym towarzystwie, na którą składają się m.in. tańce, wybory miss, a także obowiązkowe przebrania. Zgodnie z miejscową tradycją nowo wybrana miss ma za zadanie zorganizować kolejną zabawę w kolejnym roku.

W 2020 roku babski comber na Śląsku Opolskim został oficjalnie wpisany na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jak czytamy w opisie:

„Combry organizowane są przez wiele grup kobiet na terenie całego województwa, a uczestniczą w nich również niemal wyłącznie kobiety. Do czasu II Wojny Światowej

funkcjonował on jako obrzęd przejścia dla młodych mężatek inicjowany przez starsze zamężne gospodynie. Później stał się zabawą dla wszystkich kobiet z danej miejscowości bez względu na stan cywilny. Obecnie przebieg zabawy w każdej miejscowości ma nieco inny scenariusz, jednak jego wspólnymi cechami niemal zawsze są: organizacja combra przez mieszkanki danej miejscowości, zakaz wstępu mężczyzn, z którego zwolnieni są członkowie orkiestry oraz pewna kameralność imprezy (najczęściej na jednej zabawie bawi się kilkadziesiąt kobiet z najbliższej okolicy). Organizatorki podkreślają, że efektem kultywowania tej tradycji jest tworzenie więzi międzypokoleniowych i poczucie wspólnoty”.

Zwyczaj obmywania nóg – charakterystyczna dla wielu miejscowości położonych w pobliżu cieków wodnych (rzek, strumieni, potoków) tradycja obmywania nóg w Wielki Czwartek. Zwyczaj ten jest ciągle żywy w pamięci mieszkańców miasta, choć obecnie praktykowany zasadniczo tylko w trakcie mszy kościelnej. Tradycja, zgodnie z wierzeniem miała zostać zapoczątkowana przez Jezusa Chrystusa, w trakcie Ostatniej Wieczerzy. Przez jej uczestników bywa uznawana za jeden z sakramentów, niegdyś to dzieci obmywały nogi swym rodzicom, obecnie czynność tę wykonuje kapłan.

„Pamiętam, a nawet kilka razy uczestniczyłam w tym zwyczaju. W Wielki Czwartek przed wschodem słońca szliśmy do pobliskiej rzeczki celem obmycia nóg, a w kance (bańka) przynosiliśmy wodę dla tych członków rodzin, które nie mogły iść nad rzeczkę by obmyć nogi. Zwyczaj ten był moim zdaniem praktykowany na pamiątkę obrzędu obmycia apostołom nóg przez Pana Jezusa w Wielki Czwartek” (fragment wywiadu).

Spółeczność reprezentująca mniejszość niemiecką wskazała również inny praktykowany niegdyś zwyczaj tzw. **tęsknic Pana Jezusa** – jak czytamy w opisie: „przed wschodem słońca w Wielki Piątek ludzie chodzili do pobliskich potoków, aby obmyć sobie twarz i górną część ciała”.

Tradycje związane z Wielką Sobotą –

„Kiedyś ceremonie Triduum Paschalnego odbywały się rano, dlatego w Wielki Piątek przez cały dzień trwała adoracja krzyża. W ten dzień Mamy szły ze swoimi dziećmi

pocałować p. Jezusa na Krzyżu. W tym czasie mama podrzuca paczuszkę ze słodyczami dzieciom, całującym krzyż – wypowiedź informatora;
Rano matki z dziećmi chodziły do kościoła całować krzyż. Matka całująca krzyż pierwsza chowała pod nim paczuszkę ze słodyczami (tak, aby dziecko nie widziało), gdy dziecko całowało krzyż wyciągało ją” (fragment kolejnego wywiadu).

Stawianie moika w dniu 30 kwietnia – opisywany w ramach badania przez mieszkańców miasta zwyczaj, w tym przez przedstawicieli mniejszości niemieckiej (*Maibaum*) polegał na stawianiu w centralnym punkcie danej wsi drzewka, często w formie bala przyozdobionego wstążkami, ściętym świerkiem oraz gałązkami świerkowymi. Zgodnie z tradycją, zachowaną w pamięci mieszkańców kolejnego dnia, tj. 1 maja przy drzewku organizowano zabawę oraz liczne konkursy.

Uroczyste obchody „Vater und Muttertag” (Dzień Ojca i Matki) – zgodnie z treścią wywiadu przekazanego przez przedstawicieli mniejszości niemieckiej:

„Od wielu lat tradycją jest uroczyste obchodzenie dnia „Vater und Muttertag” w okresie maja. Jak czytamy w licznych relacjach z lokalnych obchodów, uroczystości towarzyszą występy grup dziecięcych oraz wspólne śpiewanie niemieckich pieśni do melodii granych na akordeonie”.

Zwyczaj wręczania pierwszoklasistom tyty – na terenie miasta podtrzymywany jest charakterystyczny dla terenów Górnego Śląska zwyczaj wręczania pierwszoklasistom tyty, tj. tekturowego rogu wypełnionego słodyczami, zabezpieczonego od góry celofanem, związanym ozdobną wstążką. „Jak na Śląsku piyrszoki, frelki i karlusi, idom piyrszy roz do szkoły, to dostowajom tyta. Co mo znaczyć, że winszujemy im samych szostek i powodzynio”¹². Zwyczaj wywodzi się z Niemiec, a dokładniej Saksonii, gdzie znany był co najmniej od XIX wieku, następnie rozpowszechnił się w Czechach, skąd prawdopodobnie

---

¹² Fragment artykułu dr hab. Zbigniewa Kadłubka, prof. UŚ pt. Skond się wziyna tyta? dostęp: <https://gryfnie.com/slownik/slonsko-tyta/>

trafił na Śląsk. Pierwsze informacje o śląskich tytach pochodzą z lat 20. XX wieku, mieszkańcy gminy lokalny rozwój tradycji datują na przełom lata 60. i 70. XX wieku.

Zwyczaj trzaska szkła – wśród tradycji i obrzędów weselnych do dzisiaj żywy pozostaje zwyczaj trzaskania szkła, zwany na Śląsku *Polterabend*. Tradycja znana również na terenie Kaszub i w Wielkopolsce, została omówiona w literaturze naukowej w ramach dwutomowego wydawnictwa *Etnografia Polski*¹³. Nazwa zwyczaju, który zawędrował do nas z Niemiec wiąże się z niemieckim słowem *polter*, czyli hałas oraz *abend* – wieczór, co charakteryzuje go bezpośrednio. Organizowany najczęściej w wieczór poprzedzający wesele, pierwotnie pełnił funkcje magiczne, trzaskane szkła, czy porcelana miały bowiem odpędzić zło i przynieść szczęście młodej parze. Aktualnie wydarzenie przybrało formę gościny, spotkania, w którym uczestniczą również osoby niezaproszone na samo wesele, m.in. sąsiedzi czy znajomi. Co ciekawe, jak czytamy w tekście przygotowanym przez zarząd gminny DFK w Koźlu (Mniejszość Niemiecka), w mieście nie tylko tłuczono, szkło czy porcelanę: „Na parę dni przed weselem organizowano tak zwany „Polterabend” na podwórku pary młodej rozrzucono słomę oraz tłukło się garnki, co para młoda musiała posprzątać”.

Abraham – uroczyste obchody 50-tych urodzin. Gościna składa się z kawy i słodkiego poczęstunku, w tym torta i kołocza, a następnie kolacji, w odróżnieniu od innych regionów kraju, gdzie najpierw podawana jest kolacja, a na koniec deser.

Barbórka (4 grudnia) – na terenie miasta, zgodnie z informacją przekazaną przez Muzeum Ziemi Kozielskiej, działa Sztandar Świętej Barbary, zrzeszający byłych i obecnych górników, który szczególnie uroczyście obchodzi Dzień Górnika, tj. Barbórkę.

W 2018 roku Barbórka górników węgla kamiennego na Górnym Śląsku została oficjalnie wpisana na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jak czytamy w opisie:

„Barbórka jest zwyczajem dorocznym i obyczajem świątecznym grupy zawodowej górników węgla kamiennego na Górnym Śląsku praktykowanym od początku XIX

---

¹³ W ramach wydawnictwa zasięg zwyczaj ograniczono do terenów: Śląska Opolskiego, Beskidu Śląskiego, Pomorza i Wielkopolski.

wieku do chwili obecnej. Obchodzona 4 grudnia, w dniu wspomnienia św. Barbary, wpisała się w przestrzeń kulturową górników dzięki przekazom pokoleniowemu i środowiskowemu. Stanowi nieodłączny element górniczej tożsamości pielęgnowany przy współdziałaniu właścicieli, dyrekcji i zarządów kopalń, lokalnych parafii oraz stowarzyszeń, których przedstawiciele są aktywnymi uczestnikami obchodów”.

Wspólne świętowanie wspomagało zarówno włączenie się w zasięg wartości charakteryzujących tę grupę, a także wspierało kształtowanie się więzi międzyludzkich, co w przypadku górników stale przebywających w warunkach zagrożenia życia, jest niezmiernie istotne. Święto ma także wymiar ponadkonfesyjny.

Zwyczaje i miejsca pielgrzymkowe:

Jak wynika z przeprowadzonych rozmów, w lokalnej parafii organizowane są liczne wspomnienia świętych, a do istotniejszych należy zaliczyć wspomnienie:

- a) św. Błażeja (3 lutego);
- b) św. Agaty (5 lutego);
- c) uroczystą mszę na św. Katarzyny (25 listopada), której towarzyszy oprawa muzyczna oraz poczet sztandarowy; obchody organizują pracownicy PKP.

Ciekawa informacja dotyczy obchodów dnia św. Szczepana (26 grudnia), w trakcie których odnotowany jest zwyczaj rzucania w kapłana grochem i owsem na pamiątkę ukamieniowania świętego. Wśród tradycji pątnicznych należy wymienić pielgrzymkę do kościołka pątniczego w Ujeździe pw. Nawiedzenia NMP oraz opisane poniżej tradycje związane z Górą św. Anny.

- a) pielgrzymka do sanktuarium na Górze św. Anny – w dn. 26 lipca. Na terenie sanktuarium na Górze św. Anny organizowane są wówczas coroczne uroczystości odpustowe ku czci patronki diecezji opolskiej;

b) pielgrzymka mniejszości narodowych do sanktuarium na Górze św. Anny – w dn. 5 czerwca, tj. uroczystości Zesłania Ducha Świętego rokrocznie organizowana jest pielgrzymka mniejszości narodowych i etnicznych, w której uczestniczą delegacje z Kędzierzyna-Koźła.

Młoda Cyganka wróżąca kobiecie z kart.

Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata

Rozumiana jako tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie, meteorologia ludowa, tradycyjne sposoby gospodarowania, tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania: miłosne, medyczne, itp.

Zespół Szkół Żeglugi Śródlądowej im. Bohaterów Westerplatte – podtrzymuje i pielęgnuje wiedzę dotycząca środowiska wodnego, która wynika z tradycji przejętej po założonej w 1912 roku żeglarskiej szkole zawodowej – Schiffer-Fachsule. Poza kulturą związaną z transportem śródlądowym oraz żeglugą, istotne pozostają również tradycje związane z działalnością ośrodka, jak organizowane w ramach Dni Nauczyciela rejsy czy ślubowanie uczniów pierwszych klas. Dodatkowo należy podkreślić istotne znaczenie statków, jak masowiec „Kędzierzyn”, które stanowiły swoistych ambasadorów miasta w Polsce i na świecie, a jego załoga chętnie przybijała do miasta chemików. Lokalne władze chętnie wręczały załodze prace wykonywane podczas lokalnych plenerów malarskich, które następnie eksponowano w mesie statku.

Rybołówstwo – istotne znaczenie dla mieszkańców odgrywało niegdyś rybołówstwo rzeczne i potokowe, a lokalni rybacy mieli prowadzili połów na odcinku od Koźła, aż po Racibórz. Poza rzemiosłem związanym z tradycją rybołówstwa, które stanowi temat kolejnego punktu, niezwykle istotna pozostaje wiedza dotycząca przyrody, w tym łowienia ryb, czy pozyskiwaniu materiału, jak: wiklina, wykorzystywana do wyplatania koszy czy pułapek.

Hodowla koni – położona w ramionach rzeki Odry wyspa Ostrówek stanowi miejsce związane z tradycją hodowli koni, oraz organizacji zawodów jeździeckich, przy działającym ośrodku szkoleniowo-treningowym. To właśnie Koźle oraz Libiąż od XIX wieku stanowiły ośrodki, w których prowadzono hodowlę lokalnej rasy, jaką jest koń śląski (niem. Schlesisches Warmblut), rasa wielokrotnie nagradzana w dyscyplinie powożenia. Na terenie stadniny zgodnie z tradycją miejsca stale mieści się stadnina, na wyspie organizowane są również zawody w skokach przez przeszkody.

Hodowla gołębi – wraz z rozwojem przemysłu na terenie Górnego Śląska rozwinęła się hodowla gołębi, której rozkwit przypada na przełom XIX i XX wieku. Początkowo traktowana jako hobby, stanowiło i stanowi domenę mężczyzn, a zamięrowanie przechodzi zazwyczaj z ojca na syna. Lokalnie hodowców określa się jako gołębnicy, a charakterystyczne dla zjawiska loty to tzw. flugi. Na pocz. XX wieku hodowcy dążąc do profesjonalizacji swojej działalności zaczęli się organizować i zrzeszać w ramach licznych grup, czy stowarzyszeń. Kluczową rolę w rzeczonych strukturach pełni Polski Związek Hodowców Gołębi Pocztowych, następcą założonego w 1926 roku Zjednoczenia Polskich Stowarzyszeń Hodowców Gołębi Pocztowych. Na terenie Kędzierzyna-Koźła działa Oddział 0256 PZHGP. Jak wspominają informatorzy grupy hodowców do dzisiaj w okresie wiosennym i letnim organizują loty, które stanowią rodzaj zawodów, a odległości, jaki pokonują ptaki to nieraz ponad 100 km.

Wiedza i umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem

Cytując wypowiedzi informatorów: „rzemiosło stanowiło kluczowe zajęcie i źródło dochodu dla osób związanych ze Starym Miastem, gdzie niegdyś znajdowały się liczne zakłady i pracownie, jak choćby wspomniany współcześnie szewc, czy fotograf”. Wśród zebranych materiałów znajdują się również informacje odnośnie działających wzdłuż rzeki młynów, wpisanych w krajobraz miasta. Wielu starszych mieszkańców pamięta również tradycje noszenia strojów regionalny, o czym świadczy fragment jednej z wypowiedzi:

„(...) W okresie mojej młodości w okolicznych wsiach (Reńska Wieś) wiele kobiet nosiło na co dzień i święta strój, który określano „po chłopsku. Strój ten składał się z: mazelonki (spódnica), jupki (bluza) chustki (szatka) oraz zoupaski (fartuch). Święteczny strój składał się z tych samych części, ale z materiałów kosztowniejszych”.

Poza powszechnie znanym przemysłem stoczniovym czy chemicznym, z którym utożsamiane jest „miasto chemików”, na jego terenie funkcjonowały także inne, równie ciekawe zakłady. W tym miejscu należy przytoczyć informacje o wybudowanym przy ulicy Towarowej w latach 1926–1930 zakładzie specjalizującym się w wyrobach z drewna struganego czy rozlewni wód mineralnych i orzeźwiających, którą w 19288 roku otworzył Wiktor Bainska, w budynkach obecnie działa rozlewnia piwa.

Wykonywanie pisanek techniką kroszonkarską – rzeczona umiejętność pn. kroszonkarstwo opolskie została wpisana na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Polsce w 2019 roku.

„Kroszonka to zabarwione jajo zdobione metodą rytowniczą (drapane), ozdabiane tradycyjnymi ornamentami roślinnymi: palmy, kwiaty, liście etc., których wzory często spotykane są także w haftowanych obrusach, zasłonach, dekoracyjnej pościeli (kapach), strojach i malarstwie ludowym. Różnorodność wzorów zależy od inwencji artystycznej samego twórcy.

Od tygodni przed świętami w naszym domu były robione kroszonki, techniką barwienia, a następnie wydrapywane były motywy kwiatowe lub geometryczne. Ten zwyczaj od kiedy pamiętam był kultywowany, szczególnie przez moją babcię (omę), mamę i 2 moje siostry. Mama do 200 jajek w roku wyskrobywała, które następnie na tzw. Ostermärkte (Jarmark Wielkanocny) wystawiała i sprzedawała, ale zawsze pod tytułem *Schlesische, grawierte Ostereier*” (fragment wypowiedzi jednej z informaterek).

Umiejętność wyplatania sieci oraz wyplatania koszy – położenie miasta wzdłuż rzeki wywarło znaczący wpływ nie tylko na przemysł, ale również lokalną gospodarkę.

Wywodząca się ze wsi Przewóz rodzina Ryborz, od wielu pokoleń zajmuje się rybołówstwem stawowym, rzeczonym i potokowym. W zamieszczonej w Szkicach Kędzierzyńsko-Kozielskich wypowiedzi Gintera Franciszka Ryborza, czytamy:

(..) Rodzina moja od pokoleń zajmowała się rybaczeniem oraz wyplataniem sieci i koszyków, budową łódek drewnianych, gdyż ich dom znajdował się nad samą Odrą na Jamie (przysiółek Przewozu). Rodzina od pocz. XIX w. rybarzyła na Odrze od Koźła po Racibórz, do czego używano łódek drewnianych, sieci, krzówek, wężyczy, komolców i wierszy z wikliny, które sami wykonywali (...)."

Jak wynika z przekazu, rzeczone umiejętności do dzisiaj posiada Pan Ginter Franciszek, jego syn oraz wnuk.

Pracowania szkutnicza i prac bosmańskich – wiedza z zakresu szkutnictwa przekazywana i nauczana jest w ramach działającego na terenie miasta Centrum Kształcenia Zawodowego. Podobne umiejętności tj. tradycyjne szkutnictwo Pucka, które obejmuje rzemiosło związane z budową małych statków wodnych ich modernizacją oraz remontem wpisano w 2021 roku na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Kołocz, pieczywo obrzędowe – decyzją Komisji Europejskiej, kołocz (kołacz) śląski w dniu 22 lipca 2011 roku został zarejestrowany i jest prawnie chroniony jako Chronione Oznaczenie Geograficzne (CHOG). Zgodnie z dokumentacją do wniosku jest on wypiekany w woj. opolskim oraz śląskim. Pierwsze informacje pieczywie weselnym pochodzą z X w., a informacje o wypieku samego kołowca pojawiają się już w wieku XVIII. Do dzisiaj na terenie woj. śląskiego zachował się zwyczaj chodzenia z kołowcem przez młodych, czyli wręczania ciasta gościom, sąsiadom i znajomym, których nie zawsze zaprasza się na samo wesele. W Koźlu dla odmiany podarowanie kołowca, było potwierdzeniem zaproszenia na ślub. Noszenie kołowca do bliskich oraz sąsiadów licznie wspominał jest przez środowisko związane z mniejszością niemiecką. W ramach podziękowania osoby, które dostały kołowca odwdzięczają się skromnym prezentem dla przyszłych nowożeńców, zwyczajowo mówi się: za kołowca. Te drożdżowe wypieki tradycyjnie z makiem, serem i posypką stanowią istotny element samego wesela, choć obecnie wypiekane są także z okazji innych uroczystości rodzinnych oraz świąt. Samo ciasto ma prostokątny kształt, jest niewysokie ok. 3,5 cm i

obsypane jest grubo posypką. Aktualnie spotyka się również kołocze z jabłkiem, owocami, a nawet budyniem, które wypieka się przy okazji spotkań rodzinnych.

Podtrzymać tradycje – wytyczne do ochrony

Podstawę działań ochronnych zgodnych z konwencją UNESCO z 2003 roku stanowią prowadzone na poziomie krajowym oraz międzynarodowym inwentarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Zgodnie z m.in. 2 ust. 3 konwencji: „ochrona oznacza środki mające na celu

zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa”.

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego na poziomie krajowym została zdefiniowana

i uregulowano w m.in. 11-15 konwencji, które określają odpowiednio charakter oraz formę działań skupionych na inwentaryzacji, promocji, edukacji, a także roli wspólnot, grup i jednostek w rzeczonym procesie.

Charakter opisywanego dziedzictwa oraz jego rola w budowaniu poczucia tożsamości wśród mieszkańców warunkuje dobór odpowiednich form jego ochrony. Działania miasta powinny dążyć do zabezpieczenia poszczególnych przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w oparciu o jego identyfikację i dokumentację. Zgodnie z rozdziałem 2, m.in. 7 ust.1 Ustawy o samorządzie gminnym, to w jego kompetencji leży zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty. Jako „działania własne” gminy w tym miejscu rozumiemy m.in.: edukację publiczną, sprawy kultury, ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, promocję gminy, a także prowadzenie działalności na rzecz organizacji pozarządowych.

Odrębną rolę w procesie ochrony odgrywa społeczność lokalna, tj. w rozumieniu konwencji UNESCO

z 2003 roku tzw. depozytariusze poszczególnych elementów oraz organizacje pozarządowe. W ich kompetencji leży zachowanie przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez podtrzymywanie przekazu międzypokoleniowego, oraz stałe odtwarzanie lokalnych tradycji.

Identyfikacja kluczowych zagrożeń dla niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Niematerialne dziedzictwo kulturowe stanowi naturalny proces, który jest zmienny w czasie i ulega licznym przekształceniom, w odpowiedzi na zapotrzebowanie społeczne. Próbę

zidentyfikowania istotnych dla zachowania dziedzictwa niematerialnego zagrożeń, zgodnych z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku w ramach publikacji *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: zakres – identyfikacja – zagrożenia* podjął Sławomir Ratajski, członek Polskiego Komitetu m.in. UNESCO¹⁴. Wśród podstawowych niebezpieczeństw upatruje on egzystencje owej społeczności, będącej nośnikiem danego elementu, w tym jej wykluczenie ze względu na zbyt wąskie rozumienie definicji kulturowego dziedzictwa niematerialnego. Przedmiotowe kwestie mogą prowadzić do zubożenia lokalnej kultury, a także prowadzić do bezpośredniego zaniku przejawów, będących elementem definiującym daną grupę, czy lokalną społeczność. Należy podkreślić, że za niematerialne dziedzictwo kulturowe uważamy nie samo dzieło, lecz wiedzę oraz umiejętności służące do jego wykonania, a także pamięć, istotną w procesie odtwarzania poszczególnych obrzędów, tradycji, czy zwyczajów. Do istotnych zagrożeń wynikających bezpośrednio z działalności człowieka możemy zaliczyć również nadmierną teatralizację danego obrzędu, ruch folkowy, a także negatywne zmiany w krajobrazie kulturowym¹⁵.

Do pozostałych zagrożeń, które mogą negatywnie wpłynąć na żywotność omawianego zasobu zaliczamy ponadto zbiór czynników¹⁶, tj.:

1. Globalizacja – rozumiana jako stopniowy proces ujednociania wzorców kulturowych, m.in. poprzez media masowe, które prezentują oraz propagują łatwe rozwiązania, co może prowadzić do wyparcia dawnych umiejętności, zwyczajów, czy sposobu życia;
2. Migracje – zmiana miejsca zamieszkania, a także oderwanie od lokalnej społeczności, w tym także dziedzictwa niematerialnego powoduje zanik przekazu i odejście od rodzinnych tradycji na rzecz przejmowanie nowych, miejscowych zwyczajów;
3. Postępujące procesy urbanizacji i industrializacji – napływ ludzi związany z rozwojem przemysłowym i nowymi miejscami pracy wiąże się z oderwaniem od występujących

---

¹⁴ Swoje obawy zawarł w artykule *Zagrożenia dziedzictwa niematerialnego według Konwencji UNESCO z 2003 roku*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: zakresy – identyfikacja – zagrożenia*, red. J. Adamowski, K. Smyk, Lublin-Warszawa 2015, s. 15–26.

¹⁵ Przykład tego typu działań może stanowić regulacja rzek, która prowadzi do zubożenia lokalnych zbiorowisk roślinnych wykorzystywanych np. przez plecionkarzy.

¹⁶ Zdefiniowanych na administrowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa stronie internetowej; http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/zagro-enia-dla-dziedzictwa/ - dostęp na 28.10.2021 r.

w miejscu zamieszkania tradycji. Rozwój przemysłu wypiera ponadto tradycyjne rzemiosło, na rzecz tańszej produkcji masowej;

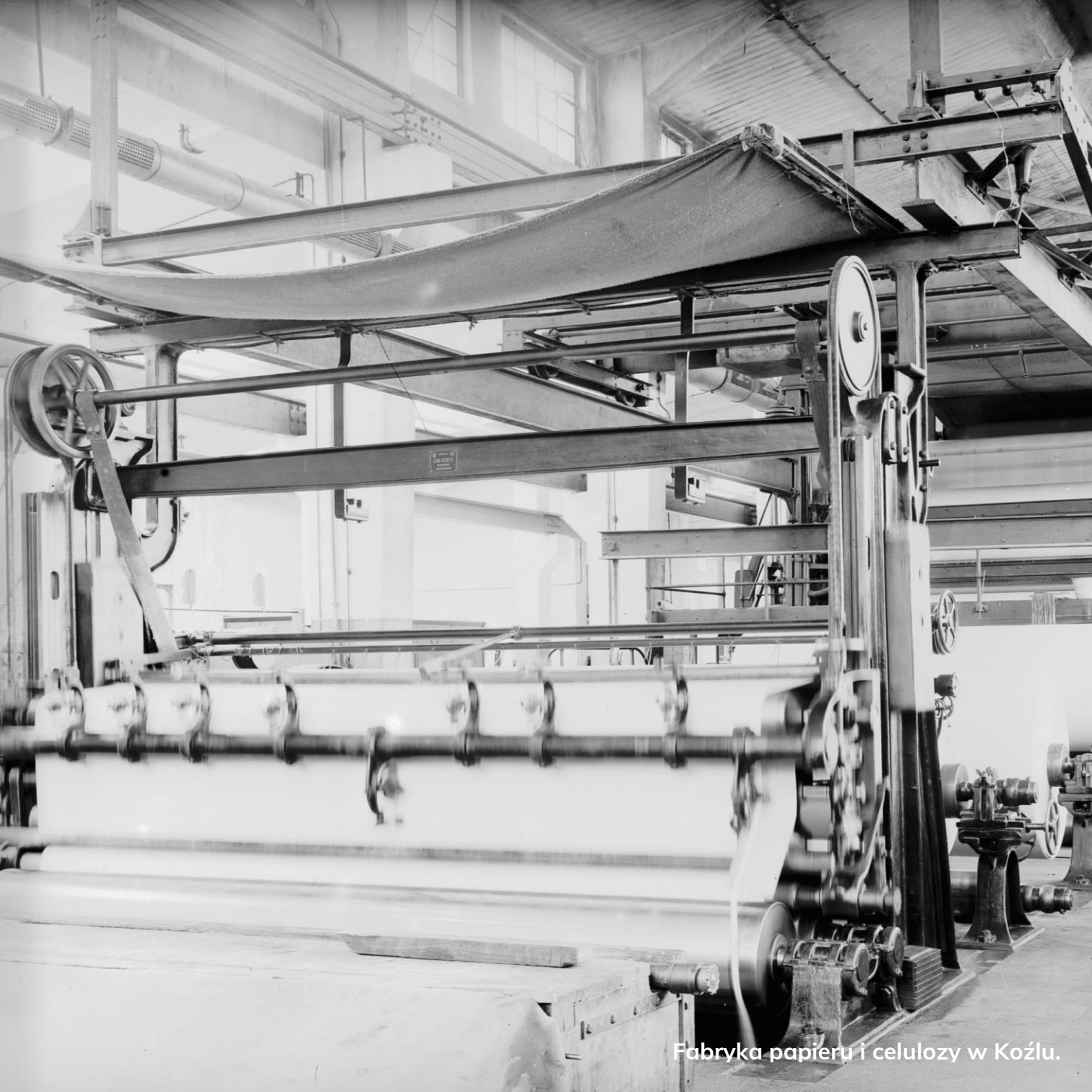
4. Stopniowe pogarszanie warunków społeczno-ekonomicznych – w związku ze spadkiem poziomu życia istnieje ryzyko zaprzestania organizacji wydarzeń związanych z dziedzictwem niematerialnym. Wśród elementarnych zagrożeń upatruje się również brak czasu, wynikający z pracy zarobkowej, a także utrudniony dostęp do elementów materialnych jak: kostiumy, rekwizyty, czy instrumenty, których wytworzenie wymaga czasu, umiejętności, a także nakładów finansowych;
5. Zanik przekazu międzypokoleniowego – tj. kluczowego elementu warunkującego trwałość niematerialnego dziedzictwa, zarówno z uwagi na brak czasu, jak również inne, odmienne zainteresowania młodszego pokolenia;
6. Nadmierny ruch turystyczny – zmiana postrzegania niematerialnego dziedzictwa w kontekście jego wartości ekonomicznych, może doprowadzić do jego celowego przekształcania względem upodobań turystów, a także do spadku jego jakości, w związku z masową produkcją.

Wytyczne do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Kędzierzyna-Koźła

Wszelkie realizowane oraz proponowane do wdrożenia działania winny być podejmowane przy współdziałaniu wspólnot, grup oraz osób stanowiących bezpośrednich depozytariuszy danego zjawiska. Wywiady przeprowadzone w ramach identyfikacji zasobu, a także analiza dostępnej literatury pozwalają stwierdzić, iż niematerialne dziedzictwo kulturowe miasta Kędzierzyna-Koźła nie zostało jak dotąd należycie rozpoznane i udokumentowane. W związku z powyższym, wypracowanie modelowego planu ochrony powinno zostać poprzedzone przez kompleksowe, oraz rozległe badania terenowe, które pozwolą ustalić dokładny zakres oraz stopień zachowania lokalnego dziedzictwa.

W odniesieniu do opracowanej na potrzeby studium charakterystyki, można zasygnalizować podstawowe kierunki działań na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy, jak.:

- a) stała analiza oraz dalsza identyfikacja przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego miasta;
- b) dokumentacja tradycji, zwyczajów oraz umiejętności (m.in. poprzez nagrania audio i wideo), w tym uwzględnienie relacji historii mówionej mieszkańców miejscowości;
- c) upowszechnianie lokalnego dziedzictwa, zarówno poprzez projekty kulturalne, jak również wpis na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, oraz do Krajowego rejestru dobrych praktyk na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- d) edukacja regionalna, zarówno formalna, jak i nieformalna;
- e) digitalizację zasobów niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- f) wspieranie lokalnych ośrodków kultury, stowarzyszeń, w tym samych depozytariuszy w działaniach na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kultury, oraz podtrzymania przekazu międzypokoleniowego.

Fabryka papieru i celulozy w Koźlu.

Tożsamość miasta – jak i czy szukać części wspólnych

Dziedzictwo, jako jeden z zasobów miejskich powinno wpływać na charakter miejsca oraz go definiować. Z prowadzonych na przestrzeni ostatnich lat badań społecznych, wynika, iż **74 % Polaków ma świadomość, czym jest dziedzictwo, a ¾ z nas uważa, że warto w nie inwestować pieniądze publiczne**¹⁷. Ten sposób postrzegania daje dużą możliwość jego reinterpretacji oraz wykorzystania w procesie rewitalizacji, potwierdza to również deklaracja Rady Europy z 2014 roku, która dostrzega gospodarczy wpływ dziedzictwa, jako zasadniczego zasobu dla zrównoważonej polityki.

Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, jako dziedzictwo określa część przeszłości, którą wybieramy w teraźniejszości dla współczesnych celów – ekonomicznych, kulturowych, politycznych i społecznych – i którą decydujemy się przekazać przyszłym pokoleniom¹⁸.

To turystyka kulturowa generuje w dużym stopniu przychód, zwiedzanie stanowi bowiem jedną z najchętniej wybieranych form obcowania z dziedzictwem. W ostatnich latach widoczny jest również powrót do tradycji rękodzielniczych, w tym zainteresowanie lokalnym produktem turystycznym. Nie tylko osoby prywatne, ale także publiczne w swoim działaniu wykorzystują elementy dziedzictwa, jak Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, który zlecił przygotowanie zestawu upominków, bazując na lokalnym folklorze pn. Przybornik Małopolski, w którym możemy znaleźć zarówno czerwone korale, spinkę góralską, jak i śliwownicę¹⁹.

Ponieważ to **my – jako społeczeństwo** dostrzegamy jego wartość, spróbujmy się pochylić nad formą działania wspólnot, organizacji pozarządowych oraz lokalnych instytucji na rzecz jego zachowania, oraz wykorzystania dla naszej przyszłości, poprzez animacji

---

¹⁷ Statystyka zaczerpnięta z badania pt. Segmentacja psychograficzna Polaków ze względu na ich podstawy wobec dziedzictwa.

¹⁸ Definicja zawarta w publikacji *Dziedzictwo kulturowe ma znaczenie dla Europy*.

¹⁹ Więcej informacji o projekcie na stronie Studio Otwarte pod adresem:

<https://www.otwarte.com.pl/pl/portfolio/przybornik-malopolski/> - stan na 9.02.2022 r.

lokalnych społeczności. Bogaty „narzędziownik” stanowią publikacje pokonkursowe wydawane przez Narodowe Centrum Kultury w ramach akcji „Odkryj swój skarb”. Jedną z nagrodzonych inicjatyw stanowi zrealizowany przez Stowarzyszenie Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego oraz Klub Nowodworski Dzień Osadnika. Jak czytamy, inspiracją do podjęcia inicjatywy był problem niskiej tożsamości regionalnej mieszkańców i słabych więzi społecznych. Wśród celów strategicznych zdefiniowano:

- wzmocnienie tożsamości regionalnej Żuławiaków;
- wzbogacenie w uczestnikach poczucia dumy z bycia Żuławiakiem;
- integrację mieszkańców regionu.

Z punktu widzenia badacza, niezwykle istotny wydaje się sam przebieg wydarzenia, oraz jego inauguracja w formie spotkania na stacji kolei wąskotorowej. Następnie korowód przebranych w stroje z epoki mieszkańców wyszedł odtwarzając sceny przybycia po II wojnie światowej osadników na Żuławy²⁰.

Odmienny charakter przybrała inicjatywa pn. Hokus Krokus, realizowana przez Stowarzyszenie „Lokalna Organizacja Turystyczna Gminy Kościelisko”, która wykorzystwała fenomen kwitnienia krokusów, jako symbolu gminy. Na uwagę zasługuje innowacyjna metoda, która wspiera lokalną turystykę, a jednocześnie chroni walory przyrodnicze miejscowości. Propozycja alternatywnych ścieżek, które uwzględniają mniej uczęszczane trasy, oraz doliny wpłynęła pozytywnie na zadeptywaną od lat Dolinę Chochołowską oraz obszar Parku Narodowego, ożywiając i promując całą gminę oraz jej walory turystyczne²¹.

---

²⁰ Projekt pn. Dzień Osadnika, został nagrodzony i opisany w wydawnictwie *Lokalne Inspiracje. Najlepsze inicjatywy konkursu „Odkryj swój skarb”*, red. W. Warzocha, M. Olenderek, Warszawa 2020

²¹ Projekt pn. Hokus Krokus, został nagrodzony i opisany w wydawnictwie *Lokalne Inspiracje – do dzieła. Najlepsze inicjatywy konkursu „Odkryj swój skarb”*, red. A. Skudzińska-Szruba, Warszawa 2021, s. 120-125

Portrety miasta – miejsca, sylwetki, wspólnoty

Miejsca – przestrzeń życia i pracy

Rzeki Odra i Kłodnica – wywarły istotny wpływ na rozwój oraz krajobraz miasta, dzieląc je, lecz również generując jego rozwój gospodarczy. Wzdłuż tej pierwszej, stanowiącej kluczową arterie komunikacyjną na linii Ołomuniec – Wrocław, czy Praga – Kraków powstał największe, jak na ówczesne czasy nadodrzański port śródlądowy. Druga z nich, tj. Kłodnica, której nazwa pochodzi prawdopodobnie od tradycji spławiania nią kłód nie tylko wiąże się ze specyficznym środowiskiem trudniącym się wyrębem, obróbką oraz flisactwem. Od rzeki Kłodnicy, swoją nazwę wzięła bowiem droga wodna łącząca uprzemysłowiony Górny Śląsk z Prusami, tj. Kanał Kłodnicki, którego budowę ukończono w 1812 roku.

„Odra od niepamiętnych czasów pełniła funkcje transportowe. Barki były podstawowymi jednostkami transportującymi. W Koźlu Rogach jest nawet dzielnica Rybarze. W związku z obecnością rzeki Odry w Kędzierzynie-Koźlu, powstała stocznia rzeczna oraz przedsiębiorstwo żeglugi rzecznej” (fragment wywiadu).

Port Koźle i Dzielnica Portowa – mieszkańcy uważają, iż port w Koźlu miał znaczący wpływ na rozwój miasta, co więcej starsi informatorzy pamiętają, iż przed wojną w porcie była świątynia prawosławna, przedszkole, działały również hotele i gospody. Jak wynika z relacji, w porcie były 4 restauracje, 5 gospód i 2 hotele (Eckert przy ul. Pocztovej oraz Hafen który posiadał własną restaurację i piwiarnię przy ul. Żeglarskiej). Dużą popularnością miała cieszyć się restauracja Kłodniczanka. Jak podaje jeden z pracowników Muzeum Ziemi Kozielskiej: „po stu latach podczas prac budowlanych odkryto cmentarz na którym mogli leżeć żołnierze bawarscy uczestniczący w oblężeniu Koźla. Uważano, że szczątki mogły być nienależycie pochowane, stąd legenda o klątwie ciężącej na budynku nieistniejącej już restauracji”. Dzielnica Portowa przez lata należała do najbogatszych na Śląsku, a tutejsze kamienice cechują duże wartości artystyczne, wśród których na szczególną uwagę zasługuje budynek przy ul. Żeglarskiej, którego bryła jednoznacznie nawiązuje do dziobu statku, podkreślając *genius loci* miejsca.

Stare Miasto – obecna dzielnica stanowi fragment położonego na lewym brzegu Odry miasta Koźle, zaliczane do najstarszych miejscowości na Śląsku tylko potwierdza jej zabytkowy charakter na tle pozostałych części miasta. Wśród dawnych mieszkańców tej części miasta, dominowali niegdyś rzemieślnicy, pojawiają się również informacje o rybakach, którzy zamieszkiwali przedmieścia. Jak wiemy rzeka Odra stanowiła kluczowy element zarówno dla handlu, jak i obronności, a z pierwszych wiadomości, z poł. XIII wieku możemy wyczytać, iż kupcy przewozili tędy miód, ołów, ryby, czy skóry. Kolejny element niematerialnego dziedzictwa, możliwy do wykorzystania w ramach polityki miejskiej stanowią tradycje związane z organizacją targów i jarmarków. Przekaz źródłowy z lat 70. XVII wieku mówi o 4 jarmarkach, w dniach: 9 maja, 2 sierpnia, 21 września i 1 grudnia, które odbywały się w Koźlu. Historyczne miasto wchodzi obecnie w skład Kędzierzyna-Koźla, na przestrzeni lat utraciło ono swój rzemieślniczy charakter oraz funkcję kulturową, choć tą sytuację może odmieć otwarte w ostatnich latach Muzeum Ziemi Kozielskiej.

Sylwetki – figury historyczno-społeczne

Mikołaj z Koźła – słynny zakonnik, autor spisanego w formie diariusza Kodeksu, który stanowi istotny materiał w badaniach lokalnego folkloru. Zgodnie z dokumentacją źródłową franciszkanin, przyjął święcenia w 1416 roku, a więc jego aktywność przypada na 1 poł. XV wieku. Kodeks przechowywany jest obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Zakonnik spisał w nim informacje dot. życia codziennego, nieznanne z innych przekazów hymny liturgiczne, a także zwyczaje związane z lokalnym folklorem. Rzeczona wiedza pochodzi m.in. z pytań, które duchowny zadawał wiernym w trakcie spowiedzi. W jego skład wchodzi 151 kart, na których spisano lokalne legendy, zwyczaje, czy wiedzę z zakresu medycyny ludowej. O randzie postaci, świadczy organizowany od 2016 roku w Kędzierzynie-Koźlu Festiwal Mikołaja z Koźła, a także jej rozpoznawalność, wśród mieszkańców miasta.

Dr Leo Gottstein – urodzony w 1850 roku we Wrocławiu niemiecki przemysłowiec, który zainicjował budowę fabryki celulozy, ob. KOFAMA. Willa Gottsteina stoi do dzisiaj przy ul. Żeglarskiej, choć pozostawił on po sobie znacznie więcej. Równoległe z rozwojem zakładów inwestował m.in. w poprawę warunków życia pracowników budując osiedle domów mieszkalnych, przedszkole, żłobek, a także organizując Zakładową Kasę Chorych czy miejsce dla dziewcząt, w którym te nabywały umiejętności potrzebnych do samodzielnego prowadzenia gospodarstwa domowego.

Prof. Karol Jonca – urodzony w 1930 roku w Sławęcicach profesor prawa, odegrał istotną rolę w procesie analizy prawa hitlerowskiego. Założył Uniwersytet Europejski „Viadrina” we Frankfurcie nad Odrą, a także działał w licznych organizacjach, jak: Towarzystwo im. Edyty Stein, czy w Polskiej Akademii Umiejętności.

Prof. Robert Koch – urodzony w 1843 roku w Clausthal, studia lekarskie ukończył w 1866 roku w Hanowerze. To wybitny bakteriolog, który odkrył wiele gatunków patogennych, a także przyczynił się do zrozumienia ich roli w procesie zakaźnym, swoje badania prowadził m.in. w szpitalu w Sławęcicach, dzisiejszej dzielnicy Kędzierzyna-Koźła. Uhonorowaniem jego pracy było przyznanie Nagrody Nobla.

Fragment miasteczka na Kresach.

Wspólnoty – barwy miejsca

MY, CYGANIE WSZYSTKIM GRAMY – mniejszość romska

Tradycje kulturowe Romów odgrywają szczególną rolę na płaszczyźnie dziedzictwa niematerialnego, stanowiąc wyjątkowy przykład wiedzy, której nigdy nie spisano opierając się jedynie na przekazie ustnym w obrębie wspólnoty. Wyróżniamy tutaj zarówno język romani, prawo obyczajowe Romanipen, czy szereg praktyk związanych z obrzędowością rodzinną oraz doroczną. Odrębne zagadnienie stanowi wiedza na temat rzemiosła czy „zakazane” po 1964 roku wspomnienia związane z taborem.

Pierwsze skojarzenie mieszkańców miasta ze społecznością romską wiąże się najczęściej z pieśnią, wśród powszechnie znanych utworów, rozmówcy podali tytuły, jak: *My, Cyganie, Cygańskie tabory, Ach ty Cyganeczko zielone oczy tve, Bawmy się czy Hymn cygański*. Uzasadnia to bezpośrednio podjętą w ostatnich latach inicjatywę organizacji Dni Kultury i Tradycji Romskiej, w ramach której podkreśla się wielokulturowy charakter miasta, a dziedzictwo mniejszości prezentuje poprzez bogactwo tradycji, w głównej mierze skupione właśnie na tańcu i śpiewie. W Kędzierzynie-Koźlu swoją siedzibę ma **Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Romów RP**, co wiąże się bezpośrednio z faktem, iż znajduje się tu największe skupisko mniejszości romskiej na terenie woj. opolskiego. Bogaty zasób dotyczący tożsamości kulturowej Romów wymaga odrębnego opracowania, popartego szczegółowym wywiadem terenowym.

-NIEMIECKIE KOŁO PRZYJAŹNI – mniejszość niemiecka

Na terenie gminy Kędzierzyn-Koźle działa **DFK Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim**, należy zaznaczyć, iż to właśnie mniejszość niemiecka stanowi najliczniejszą mniejszość narodową, która zamieszkuje woj. opolskie, a jej

wyodrębnienie oraz szczególna aktywność widoczna jest od lat 90. XX wieku. Społeczność wkomponowała się w życie małych miejscowości, w których nie doszło do przesiedlenia po II wojnie światowej. Wśród przedstawicieli Towarzystwa kluczową rolę dla procesu transmisji tradycji pełni gwara, tradycje pątnicze związane z sanktuarium na Górze św. Anny czy działający w parafii w dzielnicy Kłodnica chór mniejszości niemieckiej Heimatklang. Swoją odrębność upatrują również w dziedzictwie kulinarnym, wymieniając tutaj krupnioki, żymloki, rolady i kluski śląskie, czy wigilijne makówki.

ZACHOWAĆ KRESY UTRACONE – Kresowiacy

Działające na terenie miasta **Stowarzyszenie Kresowian Kędzierzyn-Koźle**, zgodnie ze statutem „zrzesza osoby, którym bliskie jest dziedzictwo historyczne i kulturowe oraz dzieje współczesne Kresów Wschodnich. Zajmuje się upowszechnianiem prawdy o dziejach Kresów Wschodnich oraz pielęgnowaniem dorobku historycznego tych ziem, jako integralnej części kultury i tradycji RP”. Jak wynika z przeprowadzonych badań lokalna społeczność kojarzy działalność Stowarzyszenia z organizacją Dni Kultury Kresowej i obecnym w trakcie święta tradycyjnym tańcem – Kołomyjką. Wielu informatorom bliska jest również działalność założonego w 2011 roku chóru „Echo Kresów”.

Repatrianci z Kresów II RP którzy przybyli do miasta w 1945 roku, stanowili grupę mocno zróżnicowaną, a ich tradycje w głównej mierze związane były ze środowiskiem wiejskim, oraz rodziną, w odróżnieniu od przemysłowego charakteru miasta do którego trafili. W 2020 roku na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisano element pn. Pisanie pisanek techniką batikową na Śląsku Opolskim. Zgodnie z treścią wniosku rzeczona technika pod koniec XIX wieku w woj. opolskim zaczęła powoli zanikać, sytuację zmieniło pojawienie się osób przesiedlonych po II wojnie światowej z terenów dzisiejszej Ukrainy, które żywą tradycję zdobienia metodą batikową przywiozły ze sobą i przekazują ją kolejnym pokoleniom.

Bibliografia:

Biernat M., Kult Matki Boskiej Kozielskiej, [w:] Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie XXII, red. E. Nycz, Opole-Kędzierzyn-Koźle 2021, s. 13–17.

Bukowska-Floreńska I., Rodzinne świętowania jubileuszowe, [w:] Folklorystyczne i antropologiczne opisanie świata. Księga ofiarowana profesor Dorocie Simonides. red. T. Smolińska. Opole 1999, s. 132–133.

Chroś M., Rzeki i ich wpływ na krajobraz nazewniczy Kędzierzyn-Koźle, [w:] Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie XVIII, red. E. Nycz, Kędzierzyn-Koźle-Opole 2016, s. 9–24.

Drzewiecki J., 60 lat (1955-2010) Zespołu Szkół Zawodowych Żeglugi Śródlądowej im. Bohaterów Westerplatte w Kędzierzynie-Koźlu, [w:] Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie XIII, red. E. Nycz, S. Senft, Opole 2010, s. 56–59.

Gabrysz P., Miejski układ kultury – ciągłość i zmiana, [w:] Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie XXI, red. E. Nycz, Opole-Kędzierzyn-Koźle 2020, s. 87–93.

Gałka A., Podróż malownicza. Koźle w świetle opisu XIX-wiecznego podróżnika Macieja Bogusza Zygmunta Stęczyńskiego, [w:] „Zeszyty Muzealne Muzeum Ziemi Kozielskiej w Kędzierzynie-Koźlu”, nr 3/2021, red. A. Gałka, Kędzierzyn-Koźle 2021, s. 23.

Garstka R., Lysko A., Czas niezwykły. Obrzędowość doroczna na Górnym Śląsku, Katowice 2018.

Isztok M., Kaczkowski M., Romowie – stan duszy czy kultura równoległa, katalog do wystawy – Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim 2008.

Jasiński B., Opolskie kroszonki, Opole 2017.

Jaworska E., Bajki śląskie ze zbiorów Lucjana Malinowskiego, red. H. Kapetusz, Warszawa 1973.

Kanarek A., Koncepcje i instytucje narodowosocjalistycznego prawa według Karola Joncy, [w:] „ACTA UNIVERSITATIS WRATISLAVIENSIS No 3240. Studia nad Faszysmem i Zbrodniami Hitlerowskimi”, red. M. Marszał, Wrocław 2010, s. 115.

Klejnowski-Różycki D., Matka Boska z Koźla – ikona czy obraz?, [w:] Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie XXII, red. E. Nycz, Opole-Kędzierzyn-Koźle 2021, s. 18–28.

Kowarska A., Polska Roma – tradycja i nowoczesność, Warszawa 2005.

Kowarska A., Szkice o tańcach Romów, Oświęcim 2004.

- Liboska T.**, „Wodzenie niedźwiedzia”: O możliwych wariantach interpretacjach obrzędowości zapustnej na Górnym Śląsku, [w:] Rocznik Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny” 1, Chorzów 2013, s. 99–120.
- Nitsch K.**, Wybór polskich tekstów gwarowych, Wyd. 2, Warszawa 1960.
- Nycz E.**, Zarys dziejów parafii św. Mikołaja w Kędzierzynie-Koźlu, Opole 2002.
- Paleczny T., Talewicz-Kwiatkowska J.**, Tożsamość kulturowa Romów w procesach globalizacji, Kraków 2008.
- Pośpiech J.**, Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku, Opole 1987.
- Pyla G.**, Zwyczaje związane z rozpoczęciem nauki w szkole, [w:] „Wychowawca”, nr 165 – NKJP, 2006.
- Rataj A.**, Powstanie i rozwój Kędzierzyna do 1945 r., [w:] Historyczne i współczesne problemy miasta i jego mieszkańców, red. E. Nycz, Opole 1995, s. 86–110.
- Ratajski S.**, Zagrożenia dziedzictwa niematerialnego według Konwencji UNESCO z 2003 roku, [w:] Niematerialne dziedzictwo kulturowe: zakresy – identyfikacja – zagrożenia, red. J. Adamowski, K. Smyk, Lublin-Warszawa 2015, s. 15–26.
- Ryborz G.F.**, Rybołówstwo stawowe, rzeczne, potokowe, [w:] Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie, red. E. Nycz, S. Senfta, Opole 2012, s. 239–250.
- Saczko-Bomba B.**, W olbrzymim ogrodzie. Podróż Lucjana Malinowskiego na Śląsk w 1869 r., [w:] „Zeszyty Muzealne Muzeum Ziemi Kozielskiej w Kędzierzynie-Koźlu” nr 1/2018, red. B. Bezeg, Kędzierzyn-Koźle 2018, s. 16–19.
- Sadowska-Mazur K., Rutowska A., Włodarczyk J.**, Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Warszawa 2020.
- Sawicka M.**, Pulteram/polterabend w polskiej tradycji – zasięg terytorialny, analiza adaptacji kulturowej, stan badań w poszczególnych regionach, [w:] Pulteram – żywa tradycja w Wielkopolsce, red. A. Jełowicki, Szreniawa 2017, s. 39–53.
- Schubert A.**, Zarys historii parafii św. Zygmunta i św. Jadwigi Śląskiej w Kędzierzynie-Koźlu, Kędzierzyn-Koźle 2000, s. 41–45.
- Szwed E.**, Orkiestra dęta w tradycji muzycznej Śląska – historia, współczesność, [w:] Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, seria: „Edukacja Muzyczna”, z. V, Częstochowa 2010.

Szymański A., Mikołaj z Koźła, [w:] Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie XI-XII, Opole 2008, s. 7–14.

Światała-Trybek D., „Gołębioz” na Górnym Śląsku: rozważania o subkulturze hodowców gołębi, [w:] „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”, nr 6, 2002, s. 237–247.

Zaręba A., Atlas językowy Śląska, t.1–8, Warszawa-Kraków 1969–1996.

Zarzycka Z., Historia kozielskich świątyń, [w:] Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie VI, red. S. Senft, Opole 1999, s. 7–22.

Zwolska Z., Robert Koch – bakteriolog, lekarz, humanista. Pamięci uczonego w 170. Rocznicę Jego urodzin, [w:] Nauka 4/2013, red. J. Brzeziński, s. 145–176.

Dziedzictwo kulinarne województwa opolskiego, red. **A. Gryglas, B. Mrukot**, Opole 2020.

Dziedzictwo kulturowe ma znaczenie dla Europy, red. **K. Jagodzińska, J. Sanetra-Szeliga**, Kraków 2015.

Dziedzictwo kulturowe w badaniach. Tom 1: Polacy wobec dziedzictwa. Raport z badań społecznych, red. **R. Lewandowska**, Warszawa 2017.

Dziedzictwo kulturowe w badaniach. Tom 2: Rozwój lokalny i strategiczne zarządzanie rozwojem gminy w oparciu o dziedzictwo kulturowe, red. **B. Skaldawski, A. Chabiera, A. Koziół, A. Dąbrowski, P. Nowak**, Warszawa 2021.

Innowacyjne rzemiosło, red. **L. Trojan**, Cieszyn 2018.

Kędzierzyn-Koźle. Monografia miasta, red. **E. Nycz, S. Senft**, Opole 2001.

Krucha sztuca – czyli od kurzego jaja do opolskiej kroszonki, red. **E. Olbryt**, Opole 2020.

Lokalne Inspiracje. Najlepsze inicjatywy konkursu „Odkryj swój skarb”, red. **W. Warzocha, M. Olenderek**, Warszawa 2020.

Lokalne Inspiracje – do dzieła. Najlepsze inicjatywy konkursu „Odkryj swój skarb”, red. **A. Skudzińska-Szruba**, Warszawa 2021.

Lokalne Inspiracje – Vol. III. Najlepsze inicjatywy konkursu „Odkryj swój skarb”, red. **W. Warzocha, M. Olenderek**, Warszawa 2021.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe: zakresy-identyfikacja-zagrozenia, red. **J. Adamowski, K. Smyk**, Lublin-Warszawa 2015.

Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie XVII, red. **E. Nycz**, Kędzierzyn-Koźle-Opole 2014.

Ziemia Kozielska, red. **S. Popiołka**, Koźle 1963.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z dnia 17 października 2003 r., Dz.U. 2011 nr 172 poz. 1018.

Segmentacja psychograficzna Polaków ze względu na ich podstawy wobec dziedzictwa. Podsumowanie badania na zlecenie Narodowego Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2021.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U. 1990 nr 16, poz. 95 – ujednoliconą na mocy obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 czerwca 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu o samorządzie gminnym, Dz.U. 2021 poz. 1372.

niematerialne
dziedzictwo kulturowe